

УДК 378.147.88:364

Попова Т.С., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили**Попова Тетяна Семенівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Організація та проведення дослідницької практики студентів спеціальності “Соціальна робота”

Стаття висвітлює питання практичної підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” спеціальності “Соціальна робота”. Основний зміст складають питання організації та проведення дослідницької практики, зокрема визначення її мети та завдань, структури, місця в системі наскрізної практичної підготовки.

The article deals with question of student's practical training of colocation cualification level “specialist” speciality “Social work”. The main content of the article are the questions of organization and conducting of research practice, particulary the autor fixes on the aim and tasks, structure, its place in sustem of through practical training, conditions, which provide necessary quality.

Соціальна робота – це професійна діяльність, ключовою цінністю якої є якість життя кожної людини. Таке твердження не є патетичним. Без перебільшення можна говорити, що клієнтами соціальних служб є громадяни України усіх вікових категорій (від народження до останніх днів життя), з різним рівнем освіти (від вихованця дитячого садочка до академіка), з різним соціальним статусом, соціальним станом, люди здорові та хворі, обдаровані та звичайні. Такого широкого об'єкту впливу не має жодна професія. У зв'язку з цим соціальному працівникові доводиться виконувати значну кількість професійних ролей. Окремі дослідники називають від 4 до 8 груп таких ролей [3,11,12]. Основні з них: практичні, посередницькі, управлінські, дослідницькі, сервісні, латентні.

Кожна група, в свою чергу, включає 4-5 ролей, які часто дуже тісно взаємопов'язані між собою, оскільки соціальному працівникові доводиться інтегрувати велику кількість різноманітних виробничих функцій: діагностичну, прогностичну, організаторську, комунікативну, превентивну, коригуючу, соціально-економічну та ін.

Означені особливості професії зумовлюють необхідність виважених, науково-обґрунтованих підходів як до теоретичної, а особливо до практичної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Слід також зазначити, що спеціальність “Соціальна робота”- відносно молода в Україні, вона переживає період свого становлення, тому триває процес уточнення і корекції усіх складових її освітнього стандарту: освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми, засобів діагностики, а значить і навчального плану, робочих планів та програм тощо. Навколо цих документів точаться дискусії, що відбивають різні погляди на розуміння змісту і структури соціальної роботи [1, 2, 3, 4, 12].

Якщо на сутність теоретичної підготовки майбутніх соціальних працівників на сьогодні мають місце більш-менш спільні точки зору (про що свідчать спільні підходи до наповнення навчальних планів вищих навчальних закладів, які займаються підготовкою кадрів для соціальної роботи), то щодо змісту та структури практичної підготовки – така єдність поглядів поки ще відсутня. Між тим, існує нагальна

потреба в дослідженні цього питання, оскільки в ринкових умовах суттєво і дуже швидко зростають вимоги до конкурентноспроможності спеціалістів усіх галузей, в тому числі і соціальної сфери.

Посилення уваги до практичної підготовки соціальних працівників обумовлено також рядом інших обставин: побудовою в Україні громадянського суспільства – суспільства соціальної справедливості, яке потребує спеціалістів, здатних забезпечувати соціальний баланс; приєднанням України до Болонського процесу, де питання про якість практичної підготовки постає на новому, більш високому рівні; прийняттям “Програми розвитку освіти в Україні на 2005-2010 роки”, якою перед вищою школою поставлено завдання “забезпечити підвищення якості професійно-практичної підготовки студентів, посилення партнерських зв’язків із роботодавцями, залучення їх до формування змісту вищої освіти, проведення практики студентів, стажування викладачів тощо” [10].

Означені обставини зумовили необхідність вивчення питання про місце практики студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “Спеціаліст” в системі наскрізної практичної підготовки, її зміст, структуру, організацію, умови забезпечення необхідної якості. Метою такого дослідження було визначення концептуальних засад організації та проведення дослідницької практики. Завдання роботи полягали в наступному:

- ознайомитися з основними документами, що регулюють питання організації та проведення практики студентів вищих навчальних закладів України;
- вивчити зміст складових тимчасово діючого освітнього стандарту з спеціальності “Соціальна робота”: ОКХ, ОПП, ЗД;
- ознайомитися з досвідом організації та проведення практики студентів з спеціальності “Соціальна робота” ВНЗ України та Росії;
- розробити пакет документів щодо забезпечення якості організації та проведення практики студентів спеціальності “Соціальна робота” освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст”, до складу якого мали увійти: Положення про дослідницьку практику, Робоча програма дослідницької практики, Методичні рекомендації для студентів на допомогу проходженню дослідницької практики, Методичні рекомендації для керівників практики від ВНЗ та баз практики.

Вивчення літературних джерел,

неопублікованих матеріалів, досвіду роботи з організації практичної підготовки студентів дає підставу для визначення двох основних підходів, що застосовуються українськими та російськими фахівцями до організації та проведення практики студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” [1, 2, 3, 12, 13].

В межах першого підходу, що пропонується здебільшого російською школою соціальної роботи, цей вид практики розглядається як переддипломна, мета та зміст якої обумовлені написанням дипломної роботи та зводиться до того, що студентів звільняють від навчального процесу для написання дипломної роботи [2, 3].

Звісно, підготовка дипломної роботи потребує вільного від виконання інших видів робіт часу. До того ж об’єкт дослідження необхідно вивчати у виробничих умовах, знаходячись поряд з ним. Для цього потрібен час, адже слід вивчити досвід, зібрати інформацію, спрогнозувати можливі шляхи розв’язання проблеми чи побудувати модель вирішення поставлених завдань.

В якості звіту за підсумками такої практики надається текст розробки теми дипломної роботи з аналізом можливих шляхів вирішення проблеми. У цьому випадку керівництво практикою може здійснюватися керівником дипломної роботи, а завдання на дипломну роботу оформлюється у вигляді завдання на практику.

Недивлячись на те, що організована таким чином практика є зручною формою підготовки дипломної роботи, вона певною мірою протирічить самому сенсу практичної підготовки – набути професійного досвіду через участь у розв’язанні поточних та перспективних, тактичних та стратегічних завдань конкретної установи – бази практики. Тим самим продемонструвати готовність випускника до професійної діяльності.

Зважаючи на те, що практика на освітньо-кваліфікаційному рівні “спеціаліст” має завершувати всю систему практичної підготовки студента, недоцільно зводити її лише до підготовки дипломної роботи. Назва практики як “переддипломна” означає, що вона передує кваліфікаційним випробуванням, складовою яких є захист дипломної роботи, а не називається так тому, що надається для її написання.

Більш методологічно вірним є, на нашу думку, другий підхід щодо мети, форми, структури та змісту практики на освітньо-кваліфікаційному рівні “спеціаліст”. Його представниками виступають в основному українські науковці та практики соціальної роботи [1, 4, 5, 9].

Він полягає у тому, що практика має, передусім, за мету – підвести підсумок надбаним студентом за роки навчання практичним умінням і навичкам та продемонструвати рівень його професійної компетенції на даному освітньо-кваліфікаційному рівні. Найпридатнішою формою такої практики, на нашу думку, виступає дослідницька практика. Щодо назви практики, то це питання має принципове значення, адже через назву практики розкривається її призначення, наприклад, ознайомча, навчальна, виробнича...

Кожний соціальний працівник, виконуючи ту чи іншу професійну роль, так чи інакше стає дослідником. Дослідницький елемент у роботі соціальних служб стає дедалі все більш вагомим. Він відіграє важливу роль у плануванні роботи служб, процесі надання послуг, використанні ресурсів.

Дослідження, які здійснюються у соціальній роботі останнім часом, зазвичай мають практичну спрямованість. Вони зорієнтовані на вивчення практичних питань із подальшою розробкою конструктивних пропозицій щодо розв'язання проблем. Часто дослідження в соціальній роботі ґрунтуються на поєднанні теоретичного вивчення проблеми та виконання практичної роботи інноваційного характеру.

Таким чином, соціальний працівник, що виконує роль дослідника-аналітика, впроваджує нову модель роботи та науково обґрунтовує її ефективність, або вивчає проблемну ситуацію та надає рекомендації з удосконалення вже існуючих форм та методів роботи.

Якщо спочатку дослідження у соціальній роботі часто спрямовували на вивчення різного роду паталогій, з'ясування того, що пагано, або зовсім не функціонує, то нині спектр здійснюваних досліджень розширено, адже соціальним працівникам потрібно отримувати інформацію щодо чинників, які допомагають людям змінюватися, долати труднощі, набувати впевненості в собі, а також відомості про те, яким чином розвивати соціальні служби та програми.

Послідовне використання наукових методів і дає можливість соціальним працівникам не тільки пояснити сутність та ефективність практичних дій, а й виявити проблеми, що виникають у процесі прийняття рішень.

Вивчення певної проблематики дає можливість також привернути увагу громадськості, здобути фінансування, отримати гранти на реалізацію інноваційних проектів, започаткування нових служб і запровадження нових послуг; реструктуризацію служби, введення нових посад до штатного розпису, впровадження змін у порядок, процедури,

підходи у роботі соціальних служб, навіть ініціювання змін на рівні соціальної політики. Враховуючи це, формування компетентності майбутнього соціального працівника в означеному напрямі – одне з головних завдань його теоретико-практичної підготовки. Саме таку професійну компетентність має виявляти випускник освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" під час проходження дослідницької практики.

Метою такої практики є закріплення теоретичних знань та практичних умінь та навичок, які були отримані студентами в процесі навчання, формування у них умінь професійно приймати рішення на підставі попередньо здійсненої аналітико-дослідницької діяльності в певних виробничих умовах.

Завданнями дослідницької практики мають бути наступні:

- ознайомлення студентів з системою виробничих функцій соціального працівника конкретної установи соціальної сфери, пов'язаних з виконанням завдань аналітико-дослідницького характеру;
- забезпечення інтеграції знань студентів, накопичених під час теоретичного навчання та виконання конкретних практичних завдань на базах практики в єдине ціле;
- надання допомоги студентам в процесі усвідомлення ролі та визначення місця аналітико-дослідницької складової у системі професійної діяльності соціального працівника;
- формування професійних вмінь здійснювати аналітико-дослідницьку діяльність, аналіз та прогнозування станів та ситуацій, розробка соціальних проектів, нових соціальних технологій, моніторинг соціального стану населення в тому чи іншому регіоні з метою розробки соціальних програм, проектів тощо;
- забезпечення оволодіння методами аналітичної прогнозно-експертної та моніторингової роботи майбутніх фахівців;

Зміст дослідницької практики визначається завданнями, що їх мають виконати практиканти. Характер завдань забезпечує формування у студентів відповідних до основних кваліфікаційних вимог професійних вмінь та навичок.

Під час дослідницької практики на базі конкретної установи студенти повинні:

- ознайомитися з основними напрямками діяльності установи-базы практики за допомогою вивчення основних

установчих та засновницьких документів: наказу про створення установи чи відповідного їй підрозділу; положення про її діяльність чи статуту, планів роботи та звітів про їх виконання, посадових інструкцій співробітників, а також різноманітних аналітичних довідок, доповідей, звітів, що характеризують роботу установи з метою визначення ролі та місця аналітико-дослідницької діяльності в роботі установи;

- виявити основні методи аналітико-дослідницької діяльності установи, що використовуються нею для збору інформації, проведення експериментів, розробки соціальних програм та проектів;
- здійснити аналіз одного з проведених установою прикладних досліджень та представити його у письмовому вигляді;
- взяти участь у проведенні дослідження, в разі, якщо таке здійснюється під час проходження практики студентами;
- запропонувати установі-базі практики проведення невеликого за обсягом та тривалістю прикладного дослідження, пов'язаного з темою дипломної роботи, спрямованого на вивчення предмету дослідження, з метою подальшого використання його результатів установою для удосконалення своєї роботи, розробивши для цього програму дослідження;
- розробити анкету для збору необхідної установі-базі практики інформації з метою подальшого використання її при плануванні роботи чи підготовці аналітичної довідки, звіту тощо, пов'язану з досліджуваною темою;
- здійснити аналіз діяльності соціальної установи-базі практики за допомогою методу етнографічного кейс-стеді;
- виконати індивідуальне завдання;
- підготувати письмовий звіт про результати проходження практики та захистити його на засіданні спеціально призначеної комісії.

Окрім означених завдань під час дослідницької практики кожний студент виконує індивідуальне завдання, що безпосередньо пов'язано з темою його дипломної роботи. Основний зміст цього завдання складає проведення емпіричного дослідження, результати якого використовуються студентом для написання дипломної роботи.

Умовами, що забезпечують необхідну якість здійснюваного емпіричного дослідження є попередня розробка програми дослідження,

узгодження її з керівником дипломної роботи і керівником практики від бази практики та вирішення з ним організаційних питань щодо її реалізації.

Результати виконання індивідуального завдання оформлюються у вигляді звіту про проведене емпіричне дослідження.

Якщо говорити про знання, уміння та навички, що їх має продемонструвати студент під час проходження практики, то вони є такими:

- знання методики дослідницької роботи при аналізі конкретних явищ і процесів у соціальній сфері, уміння використовувати отримані результати;
- знання методики і технології соціального прогнозування і проектування, уміння використовувати їх в реальних соціальних проектах;
- знання та уміння застосовувати методи соціальної статистики;
- уміння на науковій основі організувати свою працю, володіння методами збору інформації, її збереження (в тому числі і за допомогою комп'ютера);
- вміння знаходити нестандартні рішення типових задач;
- уміння вести організаційно-управлінську, дослідно-аналітичну і практичну діяльність на різних об'єктах професійної діяльності.

Перевірка рівня знань, умінь, навичок здійснюється шляхом постановки завдань відповідно до виробничих функцій та типових завдань, визначених ОКХ, наприклад, студент має вміти:

- визначати проблему в умовах, які склалися в сфері компетенції установи-базі практики, перетворюючи її на рівень завдань;
- визначати найбільш ефективні засоби вирішення соціальної проблеми;
- будувати алгоритм та розробляти технологію діяльності;
- з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, що знаходяться в основі проблеми;
- використовувати діагностичний інструментарій, адекватний завданню;
- інтерпретувати результати аналізу та запропонувати заходи з оптимізації діяльності.

Результатом виконання таких завдань можуть бути:

- обґрунтований виклад результатів аналізу конкретної соціальної проблеми, діяльності соціальної установи тощо із запропонованими шляхів та способів покращення її стану;
- проект соціальної програми, проекту тощо.

Методи, що використовуються практикантом, обираються ним самостійно, відповідно до предмету дослідження, але за обов'язковою вимогою слід прийняти застосування методу кейс-стаді у дослідженні соціальних служб.

Сьогодні методика кейс-стаді – це достатньо розроблений та широкозастосовуваний у соціальних науках інструментарій. Хоча у вітчизняній науці він використовується порівняно недовго, але став вже джерелом нових продуктивних ідей та цікавих відкриттів. Кейс-стаді – аналітична стратегія, яка є логічним каркасом для збору та інтерпретації даних. Об'єктом дослідження може бути будь-яка спільнота, організація, окремо взяте соціальне явище, клас дій, галузь діяльності, окрема соціальна проблема, окремий фрагмент соціальної реальності.

Маючи на увазі такий зміст практики, базою дослідницької практики може виступати будь-яка соціальна служба, управлінська структура, громадська організація, як з числа тих, що вже використовуються кафедрою в цьому статусі, так і тих, що можуть бути задіяні вперше. Метод кейс-стаді певною мірою дозволяє сформулювати уявлення про установу як базу практики.

До того ж, такий підхід до дослідницької практики дозволяє максимально узгодити інтереси, з одного боку, кафедри, що відповідає за якість практичної підготовки, та установи – бази практики, яка отримує обґрунтований аналіз стану організації чи напряму її діяльності, конкретної соціальної проблеми тощо; з іншого – максимально поєднати виконання завдань практики з підготовкою дипломної роботи (збором інформації, проведенням експерименту, апробацією результатів дослідження тощо).

Відповідальність за організацію та проведення дослідницької практики покладається на керівництво вищого навчального закладу в особах ректора, заступника ректора з навчально-виховної роботи, декана факультету та завідувача випускової кафедри, а також викладача-керівника практики. Бази практики в особі їх керівників разом з вищим навчальним закладом також несуть відповідальність за організацію, якість і результати практики. Положенням про дослідницьку практику студентів, розробленим кафедрою соціології МДГУ ім. Петра Могили, зазначено рівні відповідальності означених суб'єктів та передбачено чіткий розподіл їх обов'язків.

Загальну організацію практики та контроль за її проведенням забезпечує завідувач випускової кафедри.

Навчально-методичне керівництво і

виконання програми практики студентами забезпечує випускова кафедра.

Пропонована тривалість дослідницької практики – 216 год. (4 тижні), час проведення – початок XV триместру.

Тривалість робочого часу студентів має складати 40 годин на тиждень.

За домовленістю між вищим навчальним закладом і установою-базою практики може встановлюватися інша тривалість робочого часу студентів, що не суперечить вимогам чинного законодавства.

До керівництва дослідницькою практикою студентів залучаються викладачі дисциплін, що складають базу теоретичної підготовки для здійснення аналітико-дослідницької діяльності, а також керівники дипломних робіт.

Керівник практики від вищого навчального закладу має підготувати

- пакет документів, що регулюють проведення дослідницької практики, до складу якого входять:
- положення про проведення дослідницької практики студентів;
- робоча програма дослідницької практики студентів;
- методичні рекомендації для студентів на допомогу проходженню дослідницької практики;
- методичні поради керівникам дослідницької практики студентів;
- перелік установ та організацій соціальної сфери – баз дослідницької
- практики;

Контролює готовність баз практики до прибуття студентів (своєчасне інформування керівників баз практики, наявність наказів про призначення відповідальних за проведення практики осіб);

Забезпечує проведення всіх організаційних заходів у навчальному закладі перед відправленням студентів на практику (інструктаж про порядок проходження практики, надання студентам-практикантам необхідних документів-направлень, програм, індивідуальних завдань, методичних рекомендацій та т. ін.)

У тісному контакті з керівником від бази практики забезпечує високу якість її проходження згідно з програмою;

Контролює забезпечення необхідних умов для виконання студентами поставлених завдань;

У складі комісії приймає захист практики;

Готує та подає завідувачеві кафедри письмовий звіт про проведення практики.

Обов'язки керівників, призначених базами практики зазначаються у відповідних розділах договору на проведення практики та полягають у наступному:

- керівник практики від бази практики несе особисту відповідальність за проведення практики;
- організовує практику відповідно до програми практики;
- створює відповідно до програми робочі місця, забезпечуючи максимальну ефективність її проходження;
- організовує проведення необхідних інструктажів;
- забезпечує виконання погодженого з навчальним закладом графіку проходження практики;
- забезпечує студентам-практикантам можливість користуватися нормативною та іншою документацією для виконання програм практики.
- ознайомлює та контролює дотримання студентами-практикантами правил внутрішнього розпорядку.

Розподіл студентів на практику проводиться з урахуванням як замовлень на підготовку фахівців і майбутнього місця роботи студента, так і теми дипломного дослідження. За наявності вакантних місць студенти можуть бути зараховані на штатні посади, якщо робота на них відповідає вимогам програми практики.

Студенти для успішного проходження дослідницької практики зобов'язані:

Взяти участь в організаційних зборах з питання організації дослідницької практики;

Література

1. Бойко А., Грига І. Особливості практичного навчання у соціальній роботі // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 95-103.
2. Козлов А.А., Иванова Т.Б. Практикум соціального работника. – Ростов-на-Дону, 2001. – 320 с.
3. Клушина Н.П., Ткаченко В.С. Организация практики студентов по социальной работе. – М., 2004. – 127 с.
4. Наскрізна програма практики студентів спеціальності “Соціальна робота” // Збірник навчальних програм зі спеціальності “Соціальна робота”. – К., 2000. – С. 293-307.
5. Організація практики // Методика викладання соціальної роботи та соціальної політики. – К., 2003. – С. 78-91.
6. Освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця з соціальної роботи // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 4. – С. 15-19.
7. Освітньо-професійна програма підготовки спеціалістів за спеціальністю “Соціальна

До початку практики одержати від керівника практики, призначеного випусковою кафедрою пакет документів (направлення, програму, індивідуальне завдання, методичні рекомендації) та консультацію щодо його використання та підготовки звіту про проходження практики;

Своєчасно прибути на базу практики;

У повному обсязі виконати усі завдання, передбачені програмою практики;

Дотримуватись правил внутрішнього розпорядку установи-бази практики;

Нести відповідальність за виконану роботу;

Своєчасно оформити звітну документацію та захистити звіт з практики.

Щодо підведення підсумків дослідницької практики, то це суто організаційне питання, процедура якого достатньо відпрацьована, вона включає такі основні етапи:

- подання студентом пакету документів, що складається з письмового звіту, підписаного й оціненого безпосередньо керівником від бази практики, характеристики, наданої студенту керівником від бази практики, щоденника, завізованого керівником від бази практики, додатків, що ілюструють, деталізують зміст роботи практиканта, відзиву керівника від бази практики на письмове обґрунтування (аналіз діяльності служби, соціальний проект,

робота” / МДГУ ім. П.Могили. – Миколаїв, 2004. – 26 с.

8. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. Затверджене наказом Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 р. – № 93.
9. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. Проект // Інформаційний вісник МОН України. – 2003. – № 11. – С. 28-50.
10. Програма розвитку освіти в Україні на 2005-2010 роки // Вища школа. – 2005. – № 3. – С. 46-52.
11. Сидоренко В. Ролі та функції соціальних працівників // Соціальна робота в Україні: перші кроки. – К., 2000. – С. 46-86.
12. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В.Полтавця. – К., 2000. – 236 с.
13. Соціальна робота: Збірник навчальних програм // Соціальна робота. – Кн. 5. – К., 2002. – 332 с.